TOG'AY MURODNING "YULDUZLAR MANGU YONADI" QISSASIDA MILLIY REALIYALAR VA ULARNING TARJIMADA AKS ETISH MUAMMOLARI

Turdiyeva Gulxayo

ANNOTATSIYA.

Mazkur tezisda Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" qissasida uchraydigan milliy realiyalarning semantik va lingvomadaniy xususiyatlari hamda ularni boshqa tillarga tarjima qilish bilan bog'liq muammolar tadqiq etiladi. Kontekstual, semantik va lingvomadaniy tahlil asosida kurash va polvonlik an'analari, urf-odat va marosimlar hamda moddiy madaniyatga oid realiyalarning badiiy matndagi vazifalari yoritiladi. Tadqiqotda milliy realiyalarni tarjima qilishda ularning lug'aviy ma'nosi bilan bir qatorda madaniy mazmuni va kontekstual xususiyatlarini hisobga olish zarurligi asoslanadi. Shuningdek, milliy koloritni saqlashda transliteratsiya, tavsifiy tarjima, izohlash va funksional muqobillik usullarining imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Tog'ay Murod, "Yulduzlar mangu yonadi", milliy realiyalar, badiiy tarjima, lingvomadaniy xususiyatlar, milliy kolorit, transliteratsiya, tavsifiy tarjima, funksional muqobillik.

Tog'ay Murod o'zbek adabiyotida xalqona nutq, milliy ruh va xalq turmush tarzini badiiy ifodalash mahorati bilan ajralib turadigan yozuvchilardan biridir. Uning "Yulduzlar mangu yonadi" qissasida o'zbek xalqining madaniy qadriyatlari, urf-odatlari, ijtimoiy munosabatlari va kurash an'analari o'ziga xos badiiy ifodasini topgan. Asarda milliy hayot manzaralarining tasvirlanishi nafaqat voqealar rivojiga, balki qahramonlarning dunyoqarashi, xarakteri va o'zaro munosabatlarini ochib berishga ham xizmat qiladi. Shu jihatdan qissadagi milliy realiyalarni o'rganish yozuvchining individual uslubini hamda badiiy matnda milliy madaniyatning ifodalanish xususiyatlarini aniqlash uchun muhimdir. Hozirgi tarjimashunoslikda xalqning urf-odati va tarixiy tajribasini aks ettiruvchi realiyalarni boshqa tilga tarjima qilish muhim vazifalardan biridir. Realiyalar boshqa tilda aniq muqobilga ega bo'lmagani sababli, ularning milliy-madaniy mazmuni susayishi mumkin.

Shu bois realiyalarni tarjima qilishda ularning semantik xususiyatlari, matndagi vazifasi va madaniy kontekstini birdek hisobga olish zarur. Mazkur tadqiqotning maqsadi Tog'ay Murodning "Yulduzlar mangu yonadi" qissasida uchraydigan milliy realiyalarning semantik va lingvomadaniy xususiyatlarini aniqlash, ularni boshqa tilga tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolarni tahlil etish hamda milliy koloritni saqlashga xizmat qiluvchi tarjima usullarini asoslashdan iborat. Tadqiqotda kontekstual, semantik va lingvomadaniy tahlil usullariga tayaniladi.

Tarjimashunoslikda milliy realiyalar muammosi S. Vlaxov va S. Florin tomonidan maxsus tadqiq etilgan bo'lib, ularning yondashuvida realiyalar muayyan xalqning turmush tarzi, madaniyati va tarixiy tajribasi bilan bog'liq birliklar sifatida qaraladi. P. Newmark madaniy xususiyatga ega birliklarni tarjima qilishda ularning mazmuni va kommunikativ vazifasini hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi. L. Venuti tomonidan ilgari surilgan madaniy begonalikni saqlash va tarjima tiliga moslashtirish yondashuvlari esa milliy realiyalarni tarjima qilishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

"Yulduzlar mangu yonadi" qissasida kurash va polvonlik madaniyatiga oid birliklar alohida ahamiyatga ega. Qissada ko'rib chiqilayotgan milliy realiyalarni mazmuniy jihatdan uch guruhga ajratish mumkin: kurash va polvonlik an'analariga oid birliklar ("bakovul", "halol", "davra"), urf-odat va marosimlarni ifodalovchi birliklar ("to'yona") hamda moddiy madaniyatga oid birliklar ("chopon").

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Mazkur guruhlarning har biri tarjima jarayonida o‘ziga xos semantik va lingvomadaniy yondashuvni talab etadi. Kurash asarda oddiy jismoniy bellashuv sifatida emas, balki polvonning mahorati, mardligi, obro‘si va el orasidagi mavqeyini namoyon etuvchi madaniy hodisa sifatida tasvirlanadi. Shu sababli “bakovul”, “halol” va “davra” kabi birliklar milliy kurash an’analariga xos mazmunni ifodalash bilan birga, asarning badiiy muhitini shakllantirishda ham muhim vazifa bajaradi. “Bakovul” birligi kurash bellashuvini tashkil etish va uning tartibini boshqarish bilan bog‘liq an’anaviy vazifani ifodalaydi. Uni tarjima tilidagi umumiy “hakam” so‘zi bilan almashtirish mazmunning bir qismini yetkazishi mumkin, biroq milliy kurash an’anasiga xos ma’nolarni to‘liq saqlamasligi ehtimol. Shu sababli tarjimada “bakovul” shaklini saqlash va zarur holatda uning vazifasini qisqacha izohlash maqsadga muvofiq. Mazkur realiyalarning ingliz tiliga tarjima qilinishini nazariy jihatdan ko‘rib chiqishda turli yondashuvlarni farqlash mumkin. Jumladan, “bakovul” birligini “referee” shaklida ifodalash uning hakamlik vazifasini yetkazsa-da, milliy kurash an’analariga xos xususiyatlarini to‘liq aks ettirmaydi. “Chopon” so‘zining “coat” tarzida berilishi ham kiyimning umumiy vazifasini ifodalashi mumkin, biroq uning milliy-madaniy mazmunini cheklaydi. Shuning uchun bunday birliklarni asliyatga yaqin shaklda saqlash va zarur hollarda qisqacha izohlash milliy koloritni yetkazishning maqbul usullaridan biri hisoblanadi. “Halol” so‘zi ham kurash kontekstida o‘ziga xos semantik xususiyat kasb etadi. Umumtil doirasida u poklik va rostgo‘ylik kabi ma’nolar bilan bog‘liq bo‘lsa, kurashda bellashuv natijasi va g‘alabaning tan olinishini ifodalovchi maxsus ma’noda qo‘llanishi mumkin. Bu birlik polvonlik madaniyatidagi halollik, mardlik va adolat tamoyillari bilan ham aloqador.

Demak, uni tarjima qilishda faqat lug‘aviy muqobilni tanlash emas, balki so‘zning muayyan vaziyatdagi ma’nosi va madaniy mazmunini yetkazish ham muhimdir. “Davra” leksemasi esa kurash o‘tkaziladigan makon va uning atrofida shakllanadigan ijtimoiy muhitni anglatadi. Kurash davrasida polvonlarning mahorati namoyon bo‘ladi, tomoshabinlar bellashuvni kuzatadi va polvonning obro‘si xalq orasida baholanadi. Shu jihatdan “davra” so‘zini faqat oddiy yig‘ilish yoki jismoniy makon ma’nosida tarjima qilish uning madaniy mazmunini cheklashi mumkin. Milliy realiyalarning yana bir guruhini urf-odat va marosimlarga oid birliklar tashkil etadi. Masalan, “to‘yona” tushunchasi o‘zbek xalqining marosim madaniyati va o‘zaro ijtimoiy munosabatlari bilan bog‘liq. Uni oddiy “sovg‘a” yoki “pul” tarzida tarjima qilish birlikning marosimga xos ma’nosini to‘liq ifodalamaydi. Chunki to‘yona muayyan marosim munosabati bilan beriladigan hadya bo‘lish bilan birga, xalqning an’anaviy munosabatlari va udumlari bilan ham bog‘liq. Shuning uchun bunday realiyalarni tarjima qilishda asliyatdagi shaklni saqlash zarur.

Milliy kiyim-kechak bilan bog‘liq “chopon” birligi ham o‘zbek xalqining moddiy madaniyatini ifodalovchi muhim tushunchadir. Uni umumiy “kiyim” yoki “ustki kiyim” so‘zlari bilan almashtirish milliy xususiyatni susaytirishi mumkin. Ayrim kontekstlarda choponning berilishi yoki yopilishi hurmat va ehtiromni ifodalovchi ijtimoiy mazmunni ham anglatadi. Shu sababli tarjimada “chopon” so‘zini saqlash, zarur bo‘lganda esa uning qanday kiyim ekanini qisqacha tushuntirish maqsadga muvofiq.

Milliy realiyalarni tarjima qilishda transliteratsiya, transkripsiya, tavsifiy tarjima, izohlash va funksional muqobillik usullaridan foydalanish mumkin. Transliteratsiya so‘zning yozuv shaklini boshqa yozuv tizimiga o‘tkazishga, transkripsiya esa uning talaffuzini yozuvda ifodalashga asoslanadi. Bu usullar “bakovul” va “chopon” singari birliklarni asliyatga yaqin shaklda saqlash imkonini beradi. Biroq realiyaning o‘zini saqlash xorijiy kitobxon uchun har doim ham yetarli bo‘lmaydi. Shu sababli notanish tushunchalarga qisqa izoh berish yoki ularning mazmunini tavsiflash zarurati tug‘iladi.Tavsifiy tarjima realiya mazmunini so‘z birikmasi yoki ta’rif orqali ochib bersa-da, ortiqcha izoh matn ixchamligiga

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

putur yetkazadi. Funksional muqobillikda esa asliyatdagi birlikning matnda bajaradigan vazifasini tarjima tilidagi mos vosita orqali yetkazish ko‘zda tutiladi. Bunda boshqa xalq madaniyatiga xos tushunchani o‘zbek realiyasiga aynan tenglashtirib yubormaslik kerak. Aks holda tarjima matnida asarning milliy o‘ziga xosligi o‘zgarishi mumkin.

Ko‘rib chiqilgan misollar shuni ko‘rsatadiki, milliy realiyalarni tarjima qilishda ularning qaysi madaniy sohaga mansubligi muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, kurashga oid atamalarni tarjima qilishda terminologik aniqlik, marosimlarga oid birliklarda ijtimoiy-madaniy mazmun, moddiy madaniyat realiyalarida esa predmetning milliy xususiyatlarini saqlash ustuvor ahamiyatga ega. Shu bois tarjima usulini tanlashda realiyaning lug‘aviy ma’nosi bilan bir qatorda uning badiiy matndagi vazifasiga ham e’tibor qaratish lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Tog‘ay Murodning “Yulduzlar mangu yonadi” qissasidagi milliy realiyalar tahlili ularning asar badiiy-estetik tuzilishida muhim lingvomadaniy vazifa bajarishini ko‘rsatadi. Xususan, kurash va polvonlikka oid “bakovul”, “halol”, “davra” birliklari xalqning milliy sport an’analari va ijtimoiy qadriyatlarini ifodalasa, “to‘yona” hamda “chopon” kabi realiyalar o‘zbek xalqining marosim va moddiy madaniyatiga xos xususiyatlarni namoyon etadi.

Tahlil natijasida mazkur birliklarning ma’nosini boshqa tilga yetkazishda faqat lug‘aviy muqobillikka tayanish yetarli emasligi, ularning kontekstual vazifasi va milliy-madaniy mazmunini ham hisobga olish zarurligi aniqlandi. Shu nuqtayi nazardan, milliy realiyalarni tarjima qilishda transliteratsiya, tavsifiy tarjima, izohlash va funksional muqobillik usullarini kontekstga muvofiq tanlash maqsadga muvofiqdir.

Demak, badiiy tarjimada milliy realiyalarni to‘g‘ri talqin qilish asliyatning mazmuniy aniqligini ta’minlash bilan birga, yozuvchining individual uslubi, xalqona ifoda vositalari va asarning milliy ruhini saqlashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Tog‘ay Murod “Yulduzlar mangu yonadi” Toshkent, 2020.
2. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. – Москва: Международные отношения, 1980.
3. Newmark P. A Textbook of Translation. – New York: Prentice Hall International, 1988.
4. Venuti L. The Translator’s Invisibility: A History of Translation. – London; New York: Routledge, 1995.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.